

BİOLOGİYA ELMLƏRİ VƏ AQRAR ELMLƏR

BIOLOGICAL AND AGRARIAN SCIENCES

DOI: 10.36719/AEM/2019/01/6-8

Əşrəf Məmmədli

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutu

eshref.78@mail.ru

Ələvsət Xudiyev

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Baytarlıq İnstitutu

xudiyev_56@mail.ru

QARAMALLARDA MADDƏLƏR MÜBADİLƏSİNİN POZULMASI VƏ ONUN QARŞISININ ALINMASI YOLLARI

Xülasə

Hazırda əhalinin heyvandarlıq məhsullarına artan tələbatını təmin etmək məqsədilə heyvanların cins tərkibinin yaxşılaşdırılması çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Lakin bir sıra xəstəliklər nəticəsində heyvanların baş sayı azalır, məhsuldarlıq aşağı düşür, təsərrüfatlara ciddi ziyan dəyir.

Bunun səbəblərindən biri də kənd təsərrüfatı heyvanlarında maddələr mübadiləsinin pozulmasıdır. Bu qrup xəstəliklər bütün yoluxmayan xəstəliklərin 10%-dən çoxunu təşkil etməklə südçülük, kökəltmə təsərrüfatlarına çox böyük iqtisadi ziyan verir. Odur ki, kənd təsərrüfatı heyvanlarında maddələr mübadiləsinin pozğunluğu nəticəsində baş verən xəstəliklərin qarşısının vaxtında alınması vacib məsələdir.

Açar sözlər: maddələr mübadiləsi, orqanizm, saxlama şəraiti, simptomatik müalicə, balanslaşdırılmış yemləmə, raxit

Ashraf Mammadli

Azerbaijan Scientific Research Veterinary Institute

eshref.78@mail.ru

Alovsat Khudiyev

Azerbaijan Scientific Research Veterinary Institute

xudiyev_56@mail.ru

Metabolic disorders of cattle and ways of counteacting it

Abstract

Although metabolism is a one and only biological process for organism, it is often in the form of deterioration of protein, carbohydrate, lipid, metabolism and vitamins and mineral supplements. As a result, animals have a number of diseases. Ketosis and osteodystrophy of animals belonging to this group of diseases, can be noted. Disruption of calcium-phosphorus metabolism in young animals leads to rickets.

Balanced feeding, clean and sunny air strengthens the body of baby animals, increases their weight, and enhances their resistance to disease.

Keywords: metabolizing, organisms, detention conditions, symptomatic treatment, balanced feeding, rickets

Giriş

Maddələr mübadiləsi orqanizmdə vahid bir bioloji proses olsa da, əksərən zülal, sulu karbon, lipid, mineral maddələr və vitaminlər mübadiləsinin pozulması formasında gedir. Nəticədə heyvanlarda bir sıra xəstəliklər baş verir. Bu qrup xəstəliklər içərisində heyvanların **ketozu** əsas yeri tutur. Xəstəlik ən çox məhsuldar inəklərdə və qoyunlarda baş verir. Xəstəlik yem payında şəkərli maddələrin çatışmazlığı və ya birtərəfli keyfiyyətsiz yemləndirmə nəticəsində üzə çıxır (Bəşirov, 2011). Eyni zamanda ketoz bir çox xroniki xəstəliklərin, zəhərlənmələrin, mədə önlüklərinin hipotoniyası, heyvanların pis şəraitdə saxlanmasıdan əmələ gəlir. Xəstəlik zamanı südün turşuluğu artır, şəkərin miqdarı isə azalmaqla süd aseton iyi verir və acı olur, qanda keton cisimlərinin miqdarı çoxalır (Dilbazi, 1975). Belə inəklərdən zəif bala alınır, dərinin elastikliyi zəifləyir, selikli ağımsov-sarı rəng alır. Bu dövrdə heyvan yemi çox zəif qəbul edir, gövşəmə dayanır, işkənbənin hərəkəti aşağı düşür, qara ciyər böyüyür, ağrılı olur, arxa ətrafın iflici baş verir.

Odur ki, belə halda heyvanlarda simptomatik müalicələr aparmağı tam keyfiyyətli yemləndirmə və düzgün zoogigiyenik saxlama şəraiti yaradılmalıdır. Mal-qarada ildə iki dəfə dispanser müayinəsi aparılmalıdır. Eyni zamanda məhsuldarlığa görə heyvanın şəkər-protein nisbəti 1:1 olmaqla bir yem vahidinə 100-110 qram həzmə gedən protein verilməlidir (Quliyev, 2001: 320). Digər xəstəliklərdən biri də osteodistrofiyadır. Bu xəstəlik zamanı orqanizmdə fosfor, kalsium mübadiləsi pozulur. Belə ki, xəstəlik kalsium və fosforun orqanizmə daxil olan miqdarı ilə xaric olan miqdarı arasındakı uyğunsuzluqdan və onların yemdəki qeyri-düzgün nisbətindən baş verir (Eyubov, Hacıyev, Şirinov, Əhmədov, Məmmədli, 2005).

Orqanizmdə kalsiumun fosfora nisbəti 1,5-2:1-ə olmalıdır. Mübadilənin pozulması bir tərəfli yemləndirmədən, D-vitamininin çatışmamasından boğazlığın son dövründə, laktasiyanın yüksək səviyyəsində müşahidə olunur. Südçülük təsərrüfatlarında osteodistrofiya kütləvi olaraq qış saxlama dövrünün sonunda və yay otlaq dövrünün birinci yarısında baş verir. Südçülük təsərrüfatlarında yem payı kalsium, fosforun optimal miqdarı nəzərə alınmaqla tətbiq edilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, yonca, xaşa, çölnoxudu kalsiumla, buğda, kəpək, jmix fosforla daha zəngindir (Hacıyev, 1992).

Təsərrüfatda elementar distrofiya əlamətləri baş verdikdə, yemin enerji normasını 1-2 yem vahidi artırmaqla, hər yem vahidinə 100 qram həzmə gedən protein, 78 qram kalsium, 5 qram fosfor, 40 milliqram karotin əlavə olunmalıdır. Yem payından keyfiyyətsiz, turş yemlər çıxarılmalı, əvəzinə zülalla, mineral maddələrlə, vitamin və sulu karbonlarla zəngin yemlər əlavə edilməlidir (Rzaquliyev, 1983).

İnək və düylərə gündə ən azı 2-4 saat gəzinti verilməlidir. Ana heyvanların və körpələrin yemində karotinin miqdarı çatışmadıqda, yem payında yaşıl otun olmamasından "A"-hipovitaminoz əmələ gəlir ki, nəticədə bütün heyvanlar, xüsusən körpə və cavanlar xəstələnir (Hüseynov, 2018: 441). Odur ki, mədə-bağırsaqlarda iltihablaşma, xroniki infeksiyalar, invaziya və s. üçün şərait yaranır. Belə halda heyvanlar boy inkişafından qalır, konyuktivə və keratitə tutulur, görmə zəifləyir, ekzema, dermatit başlayır. Ona görə də cavanlarda kütləvi halda mədə-bağırsaq, ağ ciyər xəstəlikləri baş verir (Xaydrix, Qruner, 1985). Odur ki, bütün tədbirlər ana və balaların orqanizminin karotinlə təmin olunmasına yönəlməlidir. Müalicə məqsədilə A vitaminli preparatlardan istifadə etməklə, yem payında olan yemlərin tərkibi nəzərdə saxlanılmalıdır. Bu xəstəliyə ən çox qış və yay dövründə təsadüf olunur. Cavan heyvanlarda kalsium-fosfor mübadiləsinin pozulması boy inkişafının ləngiməsinə, sümük toxumasının düzgün assimilyasiya etmək xassəsinin itirilməsinə səbəb olur (9). Nəticədə raxit baş verir. Raxit cavanlarda qaranlıq, təbii işıq az olduğu binalarda, onlara gəzinti verilmədikdə, D vitamininin yem payında çatışmamasından əmələ gəlir.

Odur ki, raxitə qarşı mübarizə boğaz, süd verən inəklərdə kalsium, fosfora görə tam keyfiyyətli yem payı verilməsindən başlamalıdır.

Raxit əsasən ilin qış aylarında və yazın əvvəllərində müşahidə olunur. Yaz fəslində günəş şüalarının təsiri altında yaşıl yem bitkiləri D vitamini ilə zənginləşir, orqanizmdə kalsium və fosfor mübadiləsi nizama salınır və doğulmuş körpələr daha tez böyüyüb inkişaf edir. Xəstəlik əsasən maddələr mübadiləsinə təsir göstərir, yəni zülal, yağlar və karbohidratlar arasında olan nisbət pozulur.

Raxit xəstəliyi südəmər körpələrin analarına verilən yemlərin tərkibində mineral maddələrin və vitaminlərin çatışmaması, onların təmiz və günəşli havada gəzdirilməməsi, aşağı keyfiyyətli qaba, çətin həzm olunan yemlərin çox verilməsi nəticəsində əmələ gəlir. Xəstəlik xroniki formada getdiyi üçün orqanizmin ümumi müqaviməti azalır və heyvan getdikcə arıqlayır (10).

Xəstəliyin gedişi heyvanın saxlanılmasından, ona edilən qulluqdan və müalicə tədbirlərinin səmərəli apanılmasından asılıdır. Raxit zamanı orqanizmdə kalsium və fosfor ehtiyatını artırmaqdan ötrü körpə heyvanların yaşı, diri çəkisi nəzərə alınmaqla norma əsasında onlara daxilə təbəşir və ya sümük unu, yumurta qabığı, 10%-li kalsium-xlorid məhlulundan 20-30 ml verilməsi məsləhət görülür. Bundan əlavə kalium- bromidlə natrium bromidin bərabər qarışığından 24 qram, 100-200 ml suda həll edib daxilə vermək olar.

Yuxarıdakıları nəzərə alaraq, körpə heyvanların mineral maddələrə olan ehtiyacını südəmər dövrdən ödəmək məqsədilə, onlara mənimsənilməsi asan olan mineral maddələr verilməlidir. Bu məqsədlə sümük unu, ət-sümük unu, balıq unu verilməsi daha faydalıdır (11).

Ümumiyyətlə, balanslaşdırılmış yemləmə, təmiz və günəşli hava körpə heyvanların orqanizmini möhkəmləndirir, diri çəkini artırır, onların xəstəliklərə qarşı dözümlülüyünü yüksəldir. Xüsusən boğaz inəklərin yemləndirilməsinə və saxlanma şəraitinə ciddi fikir verilməlidir. Ona görə də heyvandarlıqla məşğul olan fermer təsərrüfatları başçıları sağlam mal-qara yetişdirmək üçün göstərilən məsələlərə daha çox diqqət yetirməlidirlər. Çünki, bu qeyd etdiyimiz məsələ onların təsərrüfatlarının səmərəli fəaliyyətinə köməklik göstərən ən başlıca amillərdəndir.

Məlum olduğu kimi, yoluxmayan xəstəliklərin körpə heyvanlar arasında müəyyən qədər yayılmasını, heyvandarlığa vurduğu zərəri nəzərə alaraq, ekologiya, sanitariya və yoluxmayan xəstəliklər laboratoriyası bu vacib məsələyə dair elmi tədqiqatların aparılmasını planlaşdırmışdır (12).

Nəticə

Bizim müşahidələrimizə, baytarlıq elmi və ədəbiyyatının məlumatlarına görə cavan heyvanlar arasında yuxarıda göstərilən maddələr mübadiləsinin pozulma xəstəlikləri və eləcə də tənəffüs və mədə-bağırsaq üzvləri sisteminin yoluxmayan xəstəlikləri heyvanlarda çox tez-tez müşahidə edilir. Odur ki, biz öz tədqiqatlarımıza bu xəstəliklər içərisində ən çox yayılan və iqtisadi ziyan verən dominant xəstəlikləri müəyyən edib və onlara qarşı elmi əsaslara söykənən və qabaqcıl təcrübələrə əsaslanan müalicə-profilaktika tədbirləri işləyib hazırlayacağıq.

Beləliklə, gələcəkdə qeyd olunan xəstəliklərin bütün xüsusiyyətləri ayrı-ayrılıqda öyrənilməklə, onlara qarşı mübarizə tədbirlərinin keçirilməsi mümkündür.

Ədəbiyyat

1. Bəşirov, E.. (2011). Azərbaycanla heyvandarlığın inkişafının elmi əsasları. Bakı.
2. Dilbazi, H.. (1975). Körpə kənd təsərrüfatı heyvanlarının yoluxmayan xəstəlikləri. Bakı.
3. Quliyev, E. (2015). Aqrar iqtisadiyyat. Bakı, Kooperasiya, 320 s.
4. Eyubov, İ., Hacıyev, Y., Şirinov, F., Əhmədov, Ç., Məmmədli, Ə. (2005). Baytarlıq təbabəti. Bakı.
5. Hacıyev, H. (1992). Kənd təsərrüfatı heyvanlarının yoluxmayan xəstəlikləri. Bakı.
6. Rzaquliyev, H. (1983). Buzovların yoluxmayan daxili xəstəlikləri. Bakı.
7. Hüseynov, H. (2018). Aqrokimya. Bakı, 441 s.
8. Xaydrix, X., Qruner, İ. (1985). İri buynuzlu heyvanların xəstəlikləri. Moskva.
9. <https://atm.gov.az/az/news/271/azerbaycanda-heyvandarligin-inkisafi-ve-qarsida-du/>
10. https://republic.preslib.az/az_c3.html
11. https://mida.gov.az/documents/strateji_yol_xeritesi_kend_teserrufati_mehsullarinin_istehsalina_ve_e_malina_dair.pdf
12. <https://www.agro.gov.az/az/news/qaramalin-qan-parazitar-xesteliyi-olan-teyleriozdan-qorunmasina-dair-toevsiye>

Göndərilib: 26.08.2019

Qəbul edilib: 03.10.2019